

จังหวัดยะลา

1. ประวัติความเป็นมา

เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ยะลาเป็นส่วนหนึ่งของเมืองปัตตานี และอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทย ติดต่อกันมานานนับตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี (พ.ศ. 1800) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีการปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาคใหม่ เป็นการปกครองแบบเทศาภิบาล และได้ออกประกาศข้อบังคับสำหรับการปกครอง 7 หัวเมือง ร.ศ. 120 ซึ่งประกอบด้วยเมืองปัตตานี หนองจิก ยะหริ่ง สายบุรี ยะลา ระแงะและรามัน ในแต่ละเมืองมีพระยาเมืองเป็นผู้รักษาราชการ โดยอยู่ภายใต้การดูแลของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช แต่ละเมืองจะแบ่งเขตการปกครองออกเป็นอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน

พ.ศ. 2447 สมัยพระยามรณรังค์ฤทธิ์ศรีประเทศวิเศษวังษา (ต่วนสุไลมาน) เป็นพระยาเมืองพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงประกาศตั้งมณฑลปัตตานีขึ้นดูแลหัวเมืองทั้ง 7 แทนมณฑลนครศรีธรรมราช และให้ยุบเมืองเหลือแค่ 4 เมือง ได้แก่ ปัตตานี ยะลา สายบุรี และระแงะและในปี พ.ศ. 2450 ได้แบ่งเขตการปกครองของเมืองยะลาออกเป็น 2 อำเภอ คือ อำเภอเมือง และอำเภอยะหา

พ.ศ. 2475 สมัยพระภูมิพิชัย (ม.ร.ว. บุง ลดาวัลย์) เป็นพระยาเมืองพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ก็ทรงมีการประกาศยกเลิกมณฑลปัตตานี

พ.ศ. 2476 สมัยขุนไมตรีประจักษ์ (ไมตรี ประจักษ์) เป็นพระยาเมือง เมืองยะลาถูกเปลี่ยนเป็นจังหวัดยะลา แยกจากปัตตานีและดำเนินการปกครองภายใต้ระบบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 เรื่องการจัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัด เป็นอำเภอและให้มีข้าหลวงประจำจังหวัด และกรมการจังหวัดเป็นผู้บริหารราชการ

พ.ศ. 2488 สมัยนายยุทธ จัญญานนท์ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด กระทรวงมหาดไทยได้ดำเนินการจัดให้มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลาขึ้น

ชื่อ “ยะลา” มาจากคำว่า “อับดุลยะลา” ชื่อเจ้าเมืองซึ่งคนทั่วไปเรียกว่า “กูยาลอ” หรือมาจาก ภาษาพื้นเมืองเดิมว่า “ยะลอ” ซึ่งแปลว่า “แห” เพราะสถานที่ตั้งเมืองเดิมคือบ้านยะลอ (ต. ยะลาในปัจจุบัน) มีภูเขารูปรางคล้ายแหตั้งอยู่ และบริเวณนั้นเป็นที่ลุ่มชาวบ้านชอบทอดแหจับปลา

กันมาก ได้มีการย้ายตั้งเมืองใหม่หลายครั้ง ในที่สุดมาที่บ้านนิบง (นิบงแปลว่าไม้หลาวชะโอน) จนถึงปัจจุบันนี้ มีเครื่องหมายประจำจังหวัดเป็นรูปหม้อองแร่ดีบุก ปุชนิสถาน คือ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง สัตว์ประจำจังหวัดคือช้างเผือก ต้นไม้ประจำจังหวัดคือ ต้นหลาวชะโอน ดอกไม้ประจำจังหวัดคือ ดอกพิกุล นอกจากนี้จังหวัดยะลายังมีคำขวัญประจำจังหวัด ว่า

ชาวยะลา สามัคคี รักดียิ่ง

เข้มแข็งจริง หลาวชะโอน ยังอ่อนกว่า

คุณความดี คุณพิกุล กรุ่นนภา

มีช้างเผือก คู่พารา สง่างาม

จังหวัดยะลาเป็นจังหวัดที่เทศบาลมีการจัดวางผังเมืองแบบโยธามุมที่สวยงามที่สุดของประเทศไทย และได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดความสะอาด 3 ปีซ้อน ระหว่าง พ.ศ. 2528-2530 และได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลนครยะลา ในปี พ.ศ. 2538 ในปี พ.ศ. 2540 ได้รับการคัดเลือกจากองค์การอนามัยโลกให้เป็น 1 ใน 5 เมืองของประเทศไทยในโครงการเมืองนำอยู่ทั่วโลก

2. ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดยะลาตั้งอยู่ทางใต้สุดของประเทศไทย ดังคำขวัญของจังหวัดที่ว่า “ยะลา : ใต้สุดสยามเมืองงามชายแดน” เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคใต้ตอนล่าง ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 05 องศา 36 ลิปดา ถึง 06 องศา 41 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 100 องศา 50 ลิปดา ถึง 101 องศา 37 ลิปดาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครตามเส้นทางรถไฟสายใต้ระยะทางประมาณ 1,039 กิโลเมตร และตามเส้นทางถนนเพชรเกษมสายเก่าระยะทางประมาณ 1,395 กิโลเมตร หรือสายใหม่ระยะทางประมาณ 1,084 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดและประเทศใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ จรดตำบลทรายขาว ทุ่งพลา และปากล่อ อำเภอโคกโพธิ์
ตำบลแม่ลานและม่วงเตี้ย กิ่งอำเภอแม่ลาน ตำบลมะมาวี และ
เขาตุม อำเภอยะรัง ตำบลตะโละมะนะนา น้ำดำและปาตู อำเภอ
ทุ่งยางแดง ตำบลปล่องหอยและกะรุบี อำเภอกะพ้อ จังหวัด
ปัตตานี

ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ จรดตำบลบ้านโนนค ธารคีรี จะแหน และบาโฮย อำเภอ
สะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา

ทิศใต้ จรดรัฐเปรัก (PERAK) หรือเประ ประเทศมาเลเซีย

ทิศตะวันออก จรดตำบลช้างเผือก อำเภอจะนะ ตำบลศรีสาคร และกาหลง
อำเภอศรีสาคร ตำบลโคกสะอาด บาดง เรียง สาวอ สามัคคีและ
สุวาริ อำเภอรีอเสาะ ตำบลบาเจาะ กาเยาะมาตีและบาระเหนือ
อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส

ทิศตะวันตก จรดรัฐเคดาห์ (KEDAH) หรือ ไทรบุรี ประเทศมาเลเซีย

จังหวัดยะลามีเนื้อที่ประมาณ 4,521.078 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 2,825,673.75 ไร่ คิดเป็นร้อยละประมาณ 21 ของพื้นที่รวม 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีขนาดพื้นที่มากเป็นอันดับที่สองรองจากจังหวัดสงขลา (ประมาณ 4.8 ล้านไร่) เมื่อเปรียบเทียบขนาดพื้นที่ของแต่ละอำเภอแล้วปรากฏว่า อำเภอเบตงมีพื้นที่มากที่สุด คือ 1,328.001 ตารางกิโลเมตรและกิ่งอำเภอ กรงปินัง มีพื้นที่น้อยที่สุด

3. ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

โดยทั่วไปพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดยะลา จะมีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขา เนินเขา และหุบเขาสลับซับซ้อน ตั้งแต่ตอนกลางจนถึงตอนใต้สุดของจังหวัด บริเวณตอนเหนือของจังหวัด ได้แก่บริเวณที่แม่น้ำปัตตานีและแม่น้ำสายบุรีไหลผ่าน ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีความเหมาะสมในการทำนา อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางถึงสูงมาก เฉลี่ยระหว่าง 100-2000 เมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ปกคลุมด้วยป่าดงดิบและส่วนบางพารา มีเทือกเขาที่สำคัญคือ เทือกเขาสันกาลาศิรี เริ่มจากอำเภอโคกโพธิ์จังหวัดปัตตานี ผ่านอำเภอยะหา อำเภอเบตง จังหวัดยะลา เป็นแนวยาวกั้นตลอดระหว่างไทยกับมาเลเซีย และเทือกเขาปิไล อยู่ระหว่างตำบลนุดีกับตำบลบันนังสาเรง และตำบลกรงปินัง อำเภอเมืองยะลา เป็นเทือกเขาวยาวเหยียดไปติดต่อกับเขตอำเภอรามัน

จังหวัดยะลา มีอากาศชุ่มชื้นและอบอุ่นในตอนกลางวัน และอากาศเย็นสบายในตอนกลางคืน อุณหภูมิปี 2541 เฉลี่ยสูงสุด 40 องศาเซลเซียส และต่ำสุด 19 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ย 64.7% มีฝนตกชุกเกือบตลอดทั้งปีซึ่งเป็นผลมาจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ จังหวัดยะลา มีสองฤดู คือ ฤดูร้อนตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม และฤดูฝนตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ในปี พ.ศ. 2541 มีฝนตก 169 วัน ปริมาณน้ำฝนตลอดปี 2,414.4 มิลลิเมตร ฝนตกมากที่สุดในเดือนธันวาคม 550.0 มิลลิเมตร

4. ทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งน้ำ

4.1 ทรัพยากรธรรมชาติ

4.1.1 แร่ธาตุ

จังหวัดยะลา มีแร่ธาตุที่สำคัญหลายชนิด เช่น แร่ดีบุก แร่หินปูน แร่หินอ่อน ฯลฯ แร่ดีบุกมีมากในเขตอำเภอบันนังสตาและอำเภอยะหา แร่หินปูนมีมากในเขตอำเภอเมืองยะลา แร่หินอ่อนมีมากในเขตอำเภอเมือง แร่ที่สำคัญและทำรายได้ให้กับให้แก่จังหวัดคือ แร่ดีบุก และแร่หินอ่อน ซึ่งในอนาคตการทำเหมืองแร่หินอ่อนจะเป็นอุตสาหกรรมเหมืองแร่หลักของจังหวัดยะลาที่จะมาทดแทนการทำเหมืองแร่ดีบุกที่ประสบภาวะแร่ตกต่ำจนต้องหยุดกิจการ สำหรับการทำเหมืองแร่ที่มีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นอีกคือการทำเหมืองแร่หินแกรนิต

4.1.2 ป่าไม้

จังหวัดยะลามีพื้นที่ซึ่งได้ประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 11ป่า เนื้อที่ประมาณ 668,427.75 ไร่ ป่าเตรียมสงวนจำนวน 2 ป่า เนื้อที่ประมาณ 318,993.75 ไร่ และป่านิคมฯ 2 ป่า เนื้อที่ประมาณ 100,359 ไร่ รวมเนื้อที่ของป่าจังหวัดยะลาประมาณ 1,148,249 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4 ของพื้นที่จังหวัด แต่จากภาพถ่ายดาวเทียม LANSAT 4.5 ในปี 2538 ปรากฏว่าพื้นที่ของป่าจังหวัดยะลาเหลือเพียง 715,178 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 25.30 ของจังหวัด

จังหวัดยะลามีสภาพป่าเป็นแบบป่าดงดิบเกือบทั้งหมดมีป่าละเมาะและป่าพรุเพียงเล็กน้อย ไม้สวนใหญ่เป็นไม้กระยาเลย เช่น ไม้ตะเข้ยนเขา ไม้สยา ไม้หลุมพอ ไม้กระบาก ไม้ยางแดง ไม้ตะเคียนทราย ไม้กาลอ และไม้มะค่า ฯลฯ ซึ่งยังคงความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก โดยเฉพาะบริเวณแนวชายแดนภาคไทย-มาเลเซีย มีพื้นที่ทางการเกษตรประมาณ 127,472 ไร่

4.2 แหล่งน้ำ

จังหวัดยะลาเป็นจังหวัดหนึ่งที่ค่อนข้างขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร แม้จะมีการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำขึ้นที่บ้านบางกลาง อำเภอบันนังสตาที่ตาม ส่วนโครงการชลประทานต่อเนื่อง ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นในเขตตอนล่างของแม่น้ำ คือ บริเวณจังหวัดปัตตานี

จังหวัดยะลามีแม่น้ำธรรมชาติอยู่สองสาย ได้แก่

1. **แม่น้ำปัตตานี** ต้นน้ำเกิดจากภูเขาในเทือกเขาสันกาลาคีรี บริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย ในเขตอำเภอบะตัง จังหวัดยะลา ไหลผ่านอำเภอรือเสาะ อำเภอบันนังสตา อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา และมีการปิดกั้นโดยการสร้างเขื่อนเอนกประสงค์ที่บ้านบางกลาง ตำบลบาเจาะ อำเภอบันนังสตาและแม่น้ำสายนี้ไหลผ่านอำเภอยะรัง อำเภอหนองจิก และเข้าสู่ทะเลอ่าวไทยที่อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี มีความยาวประมาณ 190 กิโลเมตร

2. **แม่น้ำสายบุรี** แหล่งต้นน้ำอยู่บนภูเขาสันกาลาคีรี บริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย ไหลผ่าน อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส ผ่านอำเภอรามัน จังหวัดยะลา ออกสู่ทะเลอ่าวไทยที่อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานีมีความยาวประมาณ 170 กิโลเมตร

นอกจากนี้จังหวัดยะลามีเขื่อนที่สำคัญอีกสองแห่ง

1. เขื่อนบางลาง เป็นเขื่อนพลังงานไฟฟ้าของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย สร้างกั้นแม่น้ำปัตตานีมีเนื้อที่ประมาณ 35,000 ไร่ อยู่ในเขตอำเภอธารโต 30,000 ไร่ และเขตอำเภอบันนังสตา 5,000 ไร่

2. เขื่อนกั้นแม่น้ำปัตตานี เป็นเขื่อนกั้นน้ำของกรมชลประทาน สร้างกั้นแม่น้ำปัตตานีในบริเวณอำเภอเมืองยะลา มีเนื้อที่ประมาณ 7,500 ไร่อยู่ในเขตอำเภอเมืองยะลา 2,500 ไร่ และเขตอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี 5,000 ไร่

5. โครงสร้างการบริหารและการปกครอง

5.1 ระดับจังหวัด

5.1.1 การบริหารราชการส่วนกลาง

การบริหารราชการส่วนกลางที่จัดตั้งขึ้นในจังหวัดยะลา ประกอบด้วยส่วนราชการดังนี้

1. ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขต 9
3. เรือนจำกลาง ยะลา
4. โรงเรียนกุสุธร 9
5. กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 44
6. กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ 443
7. กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ 445 เบตง
8. การไฟฟ้าจังหวัดยะลา
9. สพค. 42 ยะลา
10. กรมทหารพรานที่ 41
11. สถานีวิทยุ วปถ. 16 ยะลา
12. ศาลจังหวัดยะลา
13. ศาลจังหวัดเบตง
14. สำนักงานบังคับคดีและวางทรัพย์ประจำศาลจังหวัดยะลา
15. สำนักงานคุมประพฤติจังหวัดยะลา

16. โครงการชลประทานยะลา
17. สถานีทดลองยางยะลา
18. สถานีทดลองยางธารโต
19. สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์ยะลา
20. ศูนย์ส่งเสริมและผลิตภัณฑ์พืชสวน ยะลา
21. สถานีประมงน้ำจืดยะลา
22. สถานีพัฒนาที่ดินยะลา
23. สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ยะลา
24. ด้านตรวจพืชเบตง
25. สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนอย่างจังหวัดยะลา
26. สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนอย่างจังหวัดเบตง
27. กองโรงไฟฟ้าบางกลาง
28. สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดยะลา
29. สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเบตง
30. สถิติจังหวัดยะลา
31. สถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. เอฟ.เอ็ม. จังหวัดยะลา
32. ฝ่ายการค้าภายในจังหวัดยะลา
33. ฝ่ายกิจการประกันภัยจังหวัดยะลา
34. โรงพยาบาลศูนย์จังหวัดยะลา
35. โรงพยาบาลเบตง
36. วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร
37. ศูนย์วิจัยโรคเขต 12 ยะลา
38. วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ยะลา
39. หน่วยมาลาเรียที่ 41ยะลา
40. สำนักงานพัฒนาการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2
41. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดยะลา
42. สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดยะลา
43. สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยะลา
44. วิทยาลัยพลศึกษาจังหวัดยะลา

45. วิทยาลัยเทคนิคจังหวัดยะลา
46. สถาบันราชภัฏจังหวัดยะลา
47. วิทยาลัยสารพัดช่างจังหวัดยะลา
48. แขวงการทางยะลา
49. โทรศัพทจังหวัดยะลา
50. ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขจังหวัดยะลา
51. สำนักงาน รสพ.
52. สถานีตรวจอากาศเกษตรยะลา
53. ศูนย์สำรวจอุทกวิทยายะลา
54. ด้านศุลกากรเบตง
55. ที่ทำการอัยการจังหวัดยะลา
56. ที่ทำการอัยการจังหวัด ประจำศาลจังหวัดเบตง

5.1.2 การบริหารราชการส่วนภูมิภาค

การบริหารราชการส่วนภูมิภาค ประกอบด้วยหน่วยงานที่รับผิดชอบการบริหารงานระดับจังหวัดและอำเภอ ดังนี้

1. สำนักงานจังหวัด
2. ที่ทำการปกครองจังหวัด
3. ตำรวจภูธรจังหวัด
4. สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด
5. สำนักงานที่ดินจังหวัด
6. สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัด
7. สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท
8. สำนักงานโยธาธิการจังหวัด
9. สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัด
10. สำนักงานด่านตรวจคนเข้าเมืองเบตง
11. สำนักงานเกษตรจังหวัด
12. สำนักงานประมงจังหวัด
13. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด
14. สำนักงานป่าไม้จังหวัด

15. สำนักงานสหกรณ์จังหวัด
16. สำนักงานสรรพสามิตจังหวัด
17. สำนักงานราชพัสดุจังหวัด
18. สำนักงานคลังจังหวัด
19. สำนักงานสรรพากรจังหวัด
20. สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด
21. สำนักงานทรัพยากรธรณีจังหวัด
22. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด
23. สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด
24. สำนักงานขนส่งจังหวัด
25. สำนักงานพาณิชย์จังหวัด
26. สำนักงานประกันสังคมจังหวัด
27. ที่ทำการสัสดีจังหวัด
28. สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัด
29. สำนักงานจัดหางานจังหวัด
30. สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัด

5.2 ระดับท้องถิ่น

การบริหารราชการอำเภอของจังหวัดยะลาแบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 58 ตำบล 341 หมู่บ้าน 8 เทศบาล โดยมีรายชื่อดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 เขตการปกครองของจังหวัดยะลา

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน
เมือง	สะเตง	อยู่ในเขตเทศบาล
	บุดี	1. บ้านบุดี 2. บ้านนิบง 3. บ้านจือเนื้อแร 4. บ้านบือเน 5. บ้านไม้ 6. บ้านนูกะกละ 7. บ้านร้วตะวัน
	ยุโรป	1. บ้านยุโรป 2. บ้านตากแดด 3. บ้านบาโด 4. บ้านทุ่งยามู 5. บ้านคลองทราย
	ลิตล	1. บ้านลิตล 2. บ้านบู้ 3. บ้านบาตูบู่เต๊ะ 4. บ้านบาตัน 5. บ้านบาตันใน
	ยะลา	1. บ้านยะลา 2. บ้านกูเบ 3. บ้านบาโจ
	ท่าสาป	1. บ้านท่าสาป 2. บ้านปายอ 3. บ้านลิมุด 4. บ้านสาคอ 5. บ้านบือเราะ 6. บ้านกำป็น
	ลำใหม่	1. บ้านลำใหม่ 2. บ้านน้ำเย็น 3. บ้านป่าพ้อ 4. บ้านปอเยาะ 5. บ้านปะลุกา 6. บ้านกาปาฮอฮอ 7. บ้านสีกง
	หน้าถ้ำ	1. บ้านหน้าถ้ำ 2. บ้านบันนังลัว 3. บ้านกูเปือเต๊ะ

(ต่อ)

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	
เมือง (ต่อ)	ลำพะยา	1. บ้านเหนือ 3. บ้านพรุ 5. บ้านตะวันออก 7. บ้านต้นหี	2. บ้านลำพะยา 4. บ้านทำเนียบ 6. บ้านทองลัน
	เปาะเส้ง	1. บ้านเปาะเส้ง 3. บ้านกุแปปาแย	2. บ้านจืองา 4. บ้านเนียง
	พร่อน	1. บ้านพร่อน 3. บ้านตาสา 5. บ้านควน	2. บ้านคุดง 4. บ้านท่าวัง 6. บ้านจาหนัน
	บันนังสาเร้ง	1. บ้านบันนังสาเร้ง 3. บ้านจะกือละ 5. บ้านกุแปปุโรง	2. บ้านปันนังบูโย 4. บ้านตะโละอิโป 6. บ้านกะตูปะ
	สะเตงนอก	1. บ้านเบอร์เส้ง 3. บ้านเปาะยานิ 5. บ้านบาโงยบาแค 7. บ้านนิบงารู 9. บ้านกือแลมะห้ 11. บ้านกำปงตือเงาะ 13. บ้านปรามะ	2. บ้านหลักห้า 4. บ้านตือเมาะ 6. บ้านตะโละกือมง 8. บ้านกำปงบูเก๊ะ 10. บ้านกือตือเบาะ 12. บ้านบาเซ็ง
	ตาเซะ	1. บ้านคล้า 3. บ้านตาเซะ 5. บ้านทุ่งยอ	2. บ้านกะลูแป 4. บ้านวังกระ
กรงปินัง	กรงปินัง	1. บ้านสาเก 3. บ้านบือราแง 5. บ้านอุพะ 7. บ้านกรงปินัง 9. บ้านอุแป	2. บ้านตะโละชูแม 4. บ้านกือยะ 6. บ้านยือริ 8. บ้านลือมู
	สะเอ๊ะ	1. บ้านคุดงกูจิ 3. บ้านกะคู้ไค้	2. บ้านกูเย 4. บ้านสะเอะไน

(ต่อ)

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน
กรงปินัง(ต่อ)	ห้วยกระทิง	1. บ้านควา 2. บ้านแบหอ 3. บ้านบารู
	ปุโรง	1. บ้านโหลง 2. บ้านปุโรง 3. บ้านตะโละฮานะ
ยะหา	ยะหา	1. บ้านอาบอ 2. บ้านยะหา 3. บ้านพงลูกา 4. บ้านลากอ 5. บ้านสะปาเราะ 6. บ้านอาเส้น 7. บ้านบาโด
	ละแอ	1. บ้านละแอ 2. บ้านตาเปาะ 3. บ้านกียา 4. บ้านกูแบรายอ 5. บ้านชะเมาะ 6. บ้านเจาะตีเมาะ
	ปะแต	1. บ้านบaxy 2. บ้านลือเน็ง 3. บ้านสะปอง 4. บ้านฆอรอราแม 5. บ้านบาจุ 6. บ้านปะแต 7. บ้านกาไต้ะ 8. บ้านเหมืองลามู 9. บ้านตะโล๊ะเว
	บาโร๊ะ	1. บ้านปูลแล 2. บ้านตันหยง 3. บ้านลีดอ 4. บ้านเคละ 5. บ้านชีเซะ 6. บ้านกูวัง 7. บ้านเตียง
	ตาชี	1. บ้านแค้ 2. บ้านนอก 3. บ้านออก 4. บ้านไร่ 5. บ้านเหมืองล่าง

(ต่อ)

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน
-----------------	------	----------

ยะหา (ต่อ)	บาโงยซีแน	1. บ้านคั่นหยงกาลอ 3. บ้านกียา 5. บ้านซีเย๊ะ	2. บ้านบูเก๊ะ 4. บ้านกำปงโฮ
	กาดอง	1. บ้านปะแตรู 3. บ้านบูเก๊ะคูโฆ	2. บ้านกาดอง 4. บ้านเจาะตาแม
รามัน	กาบูบอเกาะ	1. บ้านรามัน 3. บ้านพงฮือระ 5. บ้านมาอาสนิแล	2. บ้านตอแล 4. บ้านพอแม็ง 6. บ้านตลาดล่างสุขาฯ
	กาลูปัง	1. บ้านบือเนบารู 3. บ้านบาลูกา	2. บ้านกาลูปัง 4. บ้านเลสุ
	กาลอ	1. บ้านแบหอ 3. บ้านทำนบ	2. บ้านเกาะเตาะ 4. บ้านตะโละมีแย
	กอดตือรี๊ะ	1. บ้านกอดตือรี๊ะ 3. บ้านอาตะควอ 5. บ้านกะตือเป	2. บ้านบาตะตีง 4. บ้านสตีอแร
	โกตาบารู	1. บ้านโกตาบารู 3. บ้านจาลงฮิเลกำปงบูเกะ	2. บ้านมะตือลง 4. บ้านกำปงบูเกะ
	เกาะรอ	1. บ้านเกาะรอ 3. บ้านตานะปูโย๊ะ 5. บ้านแอแกง 7. บ้านอูเตบาโงย	2. บ้านปาเตรายอ 4. บ้านพะปูเงาะ 6. บ้านปูลามอง

(ต่อ)

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	
รามัน(ต่อ)	จะก๊ะ	1. บ้านจะก๊ะ 3. บ้านปูลาสะนอ	2. บ้านกำปังบือแน 4. บ้านลิเซ็ง
	ท่าธง	1. บ้านโต๊ะพราน 3. บ้านพรุ 5. บ้านเกาะ	2. บ้านจาร์ดังตาดง 4. บ้านสามะ
	เนินงาม	1. บ้านมีดิง 3. บ้านกือแล 5. บ้านตาโง	2. บ้านไม้แก่น 4. บ้านบือดอง
	บาลอ	1. บ้านบาลอ 3. บ้านบือแนนากอ 5. บ้านละแอ 7. บ้านปาลูกาปาลัส	2. บ้านปาโสะ 4. บ้านสุเปะบือแน 6. บ้านปูลัย
	บาโงย	1. บ้านลือโ๊ะลาบี 3. บ้านปาโละ	2. บ้านยือโ๊ะ 4. บ้านโงย
	บือม้ง	1. บ้านตะโละเลาะ 3. บ้านมาแอยาโต๊ะ 5. บ้านปงตา	2. บ้านบือม้ง 4. บ้านตะโละเก๊ะ 6. บ้านเก๊ะ
	ยะต๊ะ	1. บ้านยะต๊ะ 3. บ้านตะโล๊ะ 5. บ้านตีมุ	2. บ้านคู 4. บ้านอูแป
	วังพญา	1. บ้านกะสะแม 3. บ้านคาลาแน 5. บ้านนุเกะจือฆา	2. บ้านโต๊ะปาเกะ 4. บ้านอูปะ

(ต่อ)

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	
รามัน (ต่อ)	อาซ่อง	1. บ้านกาเม็ง 3. บ้านบุกะบือราแง 5. บ้านสะโค	2. บ้านเยะ 4. บ้านเจาะสี่มัส 6. บ้านปุกะลาโม๊ะ
	ตะโล๊ะหะลอ	1. บ้านบือเล็ง 3. บ้านบือเนบูเก๊ะ	2. บ้านบือเนคูจิ 4. บ้านบึงน้ำใส
เบตง	เบตง	ตำบลในเขตเทศบาล	
	ยะรม	1. บ้านนาข่อย 3. บ้านยะรม 5. บ้านราโมง 7. บ้านบันนังสิเน	2. บ้านจาเราะลอบะ 4. บ้านจันทรรัตน์ 6. บ้านใหม่
	ตานะเมเราะ	1. บ้านจาเราะปะไต 3. บ้านมาลา 5. บ้านก.ม. 19 7. บ้านสุตันตานนท์	2. บ้านบ่อน้ำร้อน 4. บ้านก.ม. 7 6. บ้านก.ม. 18
	อัยเซอร์เวง	1. บ้านอัยเซอร์เวง 3. บ้านก.ม. 36 5. บ้านวังใหม่ 7. บ้านคอน 9. บ้านนากอ	2. บ้านก.ม. 32 4. บ้านธารมะลิ 6. บ้านก.ม. 38 8. บ้านอัยเซอร์เวงควิน
	ธารน้ำทิพย์	1. บ้านอัยเซอร์เวงเบอจิง 3. บ้านกาเป๊ะชาลัง	2. บ้านบาเตตุแง 4. บ้านจาเราะชูชู
บันนังสตา	บันนังสตา	1. บ้านป่าหวัง 3. บ้านเจาะกาโป 5. บ้านกาโสด 7. บ้านบือราปะ 9. บ้านเจาะบันตัง	2. บ้านบันนังสตา 4. บ้านบันนังกูแวง 6. บ้านบือชู 8. บ้านตีอระ 10. บ้านบาโงยแจเกาะ

(ต่อ)

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน
บันนังสตา(ต่อ)	บาเจาะ	1. บ้านอุแบ 2. บ้านบาเจาะ 3. บ้านบางกลาง 4. บ้านบียอ 5. บ้านคอลลอกาเอ
	ตานะปูเต๊ะ	1. บ้านก.ม. 26 นอก 2. บ้านก.ม.26 ใน 3. บ้านกาสัง 4. บ้านตานะปูเต๊ะ 5. บ้านทำนบ 6. บ้านกาสังใน 7. บ้านชอยเหมือง 8. บ้านรอนอ 9. บ้านตานะปูเต๊ะใน
	ถ้ำทะลุ	1. บ้านถ้ำทะลุ 2. บ้านนาข้าว 3. บ้านบันนังบูโบ 4. บ้านดีตะ 5. บ้านตัวละเต็ง
	ตลิ่งชัน	1. บ้านตะบิงตังจี 2. บ้านกือลอง 3. บ้านลิเง๊ะ 4. บ้านตาเอียด 5. บ้านบายิ 6. บ้านตลาดนิคม 7. บ้านเขาน้ำตก 8. บ้านปีแซคะ 9. บ้านสิริลาด 10. บ้านหาดทราย
	เขื่อนบางลาง	1. บ้านเขื่อนบางลาง 2. บ้านสันติ 1 3. บ้านสันติธรรม 4. บ้านฉลองชัย 5. บ้านภักดี
ธารโต	ธารโต	1. บ้านธารโต 2. บ้านหน้าเกษตร 3. บ้านจาเราะแป 4. บ้านศรีแปน 5. บ้านบันนังกระแจะ 6. บ้านมายอ 7. บ้านหลังเกษตร

(ต่อ)

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	
ธารโศ(ต่อ)	บ้านแหร	1. บ้านแหร 3. บ้านซาไก 5. บ้านป่อหิน 7. บ้านวังศิลา 9. บ้านบัวทองใต้ 11. บ้านป่อหินนอก	2. บ้านบัวทอง 4. บ้านบุโต๊ะสนิแย 6. บ้านบาตูปูเต๊ะ 8. บ้านเจาะซีโป๊ะ 10. บ้านควรรดินคำ
	แม่หวาด	1. บ้านละหาด 3. บ้านกระป่อง 5. บ้านหมอแย 7. บ้านคอกช้าง	2. บ้านวังไทร 4. บ้านปะเต็ง 6. บ้านสันติ 2 8. บ้านปาโจเมเราะ
	คีรีเขต	1. บ้านพิกุลทอง 3. บ้านศรีนคร 5. บ้านดินเสมอ 7. บ้านปากหะยี่	2. บ้านผ่านศึก 4. บ้านไทยพัฒนา 6. บ้านนครธรรม
กาบัง	กาบัง	1. บ้านยั้งนังดามา 3. บ้านลูโปะปันยัง 5. บ้านลาแล	2. บ้านนิบง 4. บ้านย็อนัง 6. บ้านแอเล๊ะ
	บาละ	1. บ้านบาละ 3. บ้านหินลูกช้าง 5. บ้านสี่สิบ 7. บ้านคลองปุด 9. บ้านคลองพี	2. บ้านคลองน้ำใส 4. บ้านคชศิลา 6. บ้านใหม่(คลองแห้ง) 8. บ้านคลองชิง 10. บ้านเมาะยี่

ที่มา : ศูนย์ข้อมูลจังหวัดยะลาปี 2542

6. ภาพรวมโครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัด

จากสถิติมูลค่ารวมผลิตภัณฑ์จังหวัด (GPP) ตามราคาประจำปี พ.ศ. 2535-2539 ของคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า ภาคการผลิตที่สำคัญของจังหวัดขณะนี้คือภาคการเกษตรโดยในปี พ.ศ.2539 มีมูลค่า 31.60 %ของผลิตภัณฑ์จังหวัด ส่วนภาคการผลิตที่มีความสำคัญรองลงมา คือการค้าส่งและค้าปลีกและการบริการ โดยมีมูลค่า 15.01 % และ 13.87 % ของผลิตภัณฑ์จังหวัดตามลำดับ แต่อย่างไรก็ตามเห็นได้ว่า ภาคการค้าส่งและค้าปลีกและการบริการ มีสัดส่วนที่ลดลง ในช่วงปี พ.ศ.2535-2539 ที่ผ่านมา ส่วนภาคการผลิตที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นคือ อุตสาหกรรม การคมนาคมและการขนส่ง การธนาคาร ประกันภัยและธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ การบริการและการป้องกันประเทศ โดยมีมูลค่าในปี พ.ศ 2539 เท่ากับ 9.67%,5.39%,4.54% และ7.24% ของผลิตภัณฑ์จังหวัดตามลำดับ

ภาคเกษตรกรรม

จากตารางจะเห็นได้ว่าภาคการเกษตร เป็นภาคการผลิตที่มีความสำคัญและเป็นรายได้หลักของจังหวัด โดยสาขาการเกษตร เป็นสาขาที่มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง ดังแสดงในตารางแสดงผลิตภัณฑ์จังหวัด สาขาเกษตรกรรมจังหวัดขณะนี้ ซึ่งในปี พ.ศ. 2539 สาขาการเกษตร มีผลผลิตเท่ากับ 4,428 ล้านบาท คิดเป็น 81.73 % ของผลิตภัณฑ์ภาคเกษตร รองลงมาคือการค้าปลีกสินค้าเกษตรอย่างง่าย มีผลผลิตเท่ากับ 662.92 ล้านบาทหรือคิดเป็น 12.23%ของผลิตภัณฑ์ภาคเกษตร นอกจากนี้พบว่า การปลูสดั้วได้ลดความสำคัญลง คือมีสัดส่วนของผลิตภัณฑ์ลดลงจาก 5.77% ของผลิตภัณฑ์ภาคเกษตร ในปี พ.ศ. 2538 เป็น 4.52%ของผลิตภัณฑ์ภาคเกษตร ในปี พ.ศ. 2539 ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดขณะนี้ ทำให้ภาคการเกษตรเป็นภาคการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพทางภูมิประเทศ และเป็นภาคการผลิตที่สำคัญตลอดจนส่งผลให้มีการเติบโตไปสู่การแปรรูปสินค้าเกษตรอย่างง่ายอีกด้วย

7. การคมนาคมและขนส่ง

จังหวัดยะลาแม้จะได้อันดับที่ 1 เป็นจังหวัดใต้สุดของประเทศไทย แต่สำหรับความเจริญทางด้านคมนาคม และขนส่งก่อนข้างสมบูรณ์จังหวัดหนึ่ง มีทางหลวงแผ่นดินและทางหลวงจังหวัด ใช้เดินทางติดต่อภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงได้โดยสะดวก เส้นทางคมนาคมที่สะดวกที่สุดคือทางบก ทั้งทางรถยนต์และรถไฟ สำหรับทางอากาศไม่มีสนามบินภายในจังหวัด แต่สามารถใช้บริการจากจังหวัดใกล้เคียงได้ เช่น ท่าอากาศยานหาดใหญ่ ท่าอากาศยานนราธิวาส เป็นต้น ส่วนทางน้ำ จากที่ตั้งของจังหวัดนี้ไม่มีพื้นที่ติดทะเลการขนส่งจึงต้องอาศัยผ่านจังหวัดปัตตานี

7.1 ทางรถยนต์

7.1.1 ทางหลวงแผ่นดิน ได้แก่

ทางหลวงหมายเลข 409 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 42 ที่บ้านนาเกตุ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ลงมาทางใต้และเริ่มเข้าเขตจังหวัดยะลาที่ตำบลลำไ้ม อำเภอเมือง แล้วผ่านตำบลพร่อน ลิดลและหน้าถ้ำตามลำดับเป็นระยะทาง 15 กิโลเมตร จากนั้นวกไปทางตะวันออกอีก 27 กิโลเมตรโดยผ่านตำบลท่าสาปและสิ้นสุดที่ตำบลสะเตง อำเภอเมืองยะลา รวมระยะทางของทางหลวงนี้ในจังหวัดยะลาทั้งสิ้น 42 กิโลเมตร

ทางหลวงหมายเลข 410 เป็นเส้นทางหลวงเชื่อมจังหวัดปัตตานีและยะลาโดยผ่านอำเภอยะรัง เป็นทางหลวงสายยาวที่สุดของจังหวัดยะลา ยาวจากเหนือจรดใต้รวมระยะทางทั้งสิ้น 124

กิโลเมตร โดยเริ่มจากตัวเมืองยะลาผ่านที่ตั้งอำเภอ/กิ่งอำเภอต่อไปนี้ คือ กรงปินัง บ้านนังस्ता ชารโต และเบตงตามลำดับ ไปบรรจบกับทางหลวงหมายเลข 4062 ในตัวเมืองเบตง

7.1.2 ทางหลวงจังหวัด ใต้แก่

ทางหลวงหมายเลข 4060 เป็นเส้นทางที่ต่อเนื่องจากอำเภอกะพ้อ จังหวัดปัตตานี เข้าเขต จังหวัดยะลาที่ตำบลกะรอ อำเภอรามันต่อลงไปทางใต้สู่อำเภอเรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส

ทางหลวงหมายเลข 4062 เริ่มจากบ้านบันนังลิเน อำเภอเบตงต่อขึ้นมาทางตะวันออก เลี้ยวเหนือเข้าตัวเมืองเบตง โดยบรรจบกับทางหลวงหมายเลข 410 แล้วต่อไปทางตะวันออกไปสิ้นสุดที่บ้านจันทรรัตน์ ตำบลยะรม อำเภอเบตง

ทางหลวงหมายเลข 4063 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 410 ที่ตำบลสะเตงนอก อำเภอเมืองยะลาไปทางตะวันออกเฉียงใต้ไปบรรจบกับเส้นทางหลวงหมายเลข 4066 และ 4067 ในพื้นที่ตำบลโกตาบารู อำเภอรามัน

ทางหลวงหมายเลข 4065 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 409 ที่บ้านเนียง ตำบลเปาะเส็ง อำเภอเมืองยะลาไปทางตะวันตกเฉียงใต้ผ่านพื้นที่อำเภอยะหาบรรจบทางหลวงหมายเลข 4070 ที่บ้านบันนังดามา ตำบลยะหา อำเภอยะหา และต่อไปทางตะวันออกบรรจบทางหลวง หมายเลข 4060

ทางหลวงหมายเลข 4066 แยกจากทางหลวงหมายเลข 4063 ที่ตำบลโกตาบารู อำเภอ รามัน ไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ บรรจบทางหลวงหมายเลข 4092 ที่ตำบลกาบูบอเกาะ อำเภอ รามัน

ทางหลวงหมายเลข 4067 แยกจากทางหลวงหมายเลข 4063 และ 4066 ที่ตำบล โกตาบารู อำเภอรามัน ไปทางตะวันออกเฉียงใต้สู่อำเภอเรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส

ทางหลวงหมายเลข 4068 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 409 ที่ตำบลลำใหม่ อำเภอเมืองยะลาไปทางตะวันตก สิ้นสุดที่ตำบลลำพระยา อำเภอเมืองยะลา รวมระยะทาง 7 กิโลเมตร

ทางหลวงหมายเลข 4069 แยกจากทางหลวงหมายเลข 4065 ที่ตำบลยะหา อำเภอยะหา ไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ สิ้นสุดที่ตำบลตาชี อำเภอยะหา

ทางหลวงหมายเลข 4070 แยกจากทางหลวงหมายเลข 4065 ที่ตำบลยะหา อำเภอยะหา เส้นทางนี้แยกเป็น 2 ทาง ทางหนึ่งไปทางใต้ถึงบ้านปะแครง ตำบลบาละ กิ่งอำเภอกาบัง อีกทางหนึ่ง

ขึ้นทางเหนือบรรจบทางหลวงหมายเลข 4065 และ 4085 ที่บ้านบันนังคามา ตำบลยะหา อำเภอ ยะหา

ทางหลวงหมายเลข 4071 เริ่มจากบ้าน โต้ะปะเก๊ะ ตำบลวังพญา อำเภอรามัน ลงมาทางใต้บรรจบทางหลวงหมายเลข 4063 ที่ตำบลบาโงย อำเภอรามัน

ทางหลวงหมายเลข 4077 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 410 ที่อำเภอบันนังสตาไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ บรรจบทางหลวงหมายเลข 4070 ที่บ้านปะแต อำเภอยะหา ระยะทาง 26 กิโลเมตร

ทางหลวงหมายเลข 4082 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 410 ที่อำเภอเมืองยะลาไปทางตะวันออก บรรจบทางหลวงหมายเลข 4071 บ้าน โต้ะปาเก๊ะ ตำบลวังพญา อำเภอรามัน จังหวัดยะลา

ทางหลวงหมายเลข 4089 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 409 เป็นทางหลวงสายสั้น ๆ เริ่มจากสามแยกเตาปูน ตำบลท่าสาปไปถึงสามแยกสะเตง ตำบลสะเตง อำเภอเมืองยะลา

ทางหลวงหมายเลข 4092 เป็นเส้นทางหลวงที่ต่อเนื่องจากอำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี ลงมาทางใต้เข้าเขตอำเภอรามันที่ตำบลท่าธง บรรจบทางหลวงหมายเลข 4107 ที่ตำบลกาญบ่อเกาะ อำเภอรามัน

ทางหลวงหมายเลข 4107 เป็นเส้นทางหลวงสายสั้น ๆ ในพื้นที่อำเภอรามัน แยกจากทางหลวงหมายเลข 4060 ที่ตำบลตะโล๊ะหะลอไปทางตะวันตก บรรจบทางหลวงหมายเลข 4066 และ 4092 ที่ตำบลกาญบ่อเกาะ

นอกจากนี้ยังมีทางหลวงท้องถิ่นที่เชื่อมต่อกับอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ซึ่งสามารถเดินทางได้สะดวก อยู่ในความดูแลของ ร.พ.ช.

7.2 ทางรถไฟ

ทางรถไฟเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญอีกทางหนึ่งที่เข้าถึงจังหวัดยะลาได้สะดวกเป็นเส้นทางรถไฟสายใต้จากกรุงเทพมหานครมายังสุไหงโกทลก ผ่านอำเภอเมืองยะลาและรามัน โดยที่อำเภอเมืองยะลามี 2 สถานีคือ สถานียะลาและตาเซะ ส่วนอำเภอรามันมี 3 สถานี คือ สถานีรามัน ไม้แก่น และบาลอ ยาว 35 กม. มีขบวนรถไฟวิ่งรับส่งคนและสินค้า เชื่อมโยงกับจังหวัดต่างๆ เช่น นราธิวาส ปัตตานี สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราชและกรุงเทพฯ

ในปีงบประมาณ 2541 มีจำนวนที่ทำกรไปรษณีย์โทรเลขประจำในทุกอำเภอ มีชุมสายโทรศัพท์ 8 แห่ง จำนวนเลขหมาย 14,124 เลขหมาย

8. ลักษณะสังคม

8.1 ประชากร

ผลจากการสำรวจครั้งสุดท้ายเมื่อเดือนมีนาคม ปี 2542 มีประชากรรวมทั้งสิ้น 431,184 คน แยกเป็นเพศชาย ชาย 216,859 และหญิง 214,325 คน ความหนาแน่นของประชากรต่อตารางกิโลเมตรโดยเฉลี่ย 95.37 คน อำเภอเมืองยะลามีประชากรหนาแน่นที่สุด รองลงมา คืออำเภอรามัน ส่วนอำเภอกาบังมีประชากรหนาแน่นน้อยที่สุด

ตาราง 4 : แสดงจำนวนประชากรในจังหวัดยะลาปี 2542 แยกเป็นรายอำเภอ/กิ่งอำเภอ

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	จำนวนประชากร (คน)		
	ชาย	หญิง	รวม
เมือง	41,756	43,047	84,803
เบตง	14,842	13,037	27,879
บันนังสตา	24,179	21,989	46,168
ธารโต	9,674	8,684	18,358
ยะหา	22,983	22,441	45,424
รามัน	37,477	38,646	76,123
กาบัง	6,967	6,380	13,347

กิ่งอำเภอกรงปินัง	9,602	9,612	19,214
เทศบาลตำบลเบตง	12,251	12,120	24,371
เทศบาลนครยะลา	37,128	38,369	75,497
รวม	216,859	214,325	431,184

ที่มา : สำนักทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง, 2542

8.2 ศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดยะลาคือ ร้อยละ 62.79 นับถือศาสนาอิสลาม รองลงมา นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 36.40 ส่วนที่เหลือร้อยละ 0.14 นับถือศาสนาคริสต์ ร้อยละ 0.01 นับถือศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ร้อยละ 0.01 นับถือศาสนาอื่น ๆ เช่น ลัทธิต่าง ๆ ของจีน และร้อยละ 0.61 ที่ไม่ได้ระบุในบริเวณเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

ประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่พูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน ทั้งยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีคล้ายคลึงกับประชาชนของมาเลเซีย

ตาราง 5 : แสดงจำนวนศาสนสถานในจังหวัดยะลาปี 2541 แยกเป็นรายอำเภอ/กิ่งอำเภอ

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	จำนวนศาสนสถาน		
	มัสยิด	วัด	โบสถ์คริสต์
เมืองยะลา	108	15	2
ธารโต	12	7	-
บันนังสตา	38	3	-
เบตง	19	4	1
ยะหา	46	3	-
รามัน	93	5	-

กาบัง	13	1	-
กิ่งอำเภอกรงปินัง	29	-	-
รวมยอด	358	38	3

ที่มา : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดยะลา, 2542

ในเมื่อประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดยะลานั้นถือศาสนาอิสลาม กระทรวงมหาดไทยก็ได้ดำเนินการจัดให้มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลาขึ้นในปี พ.ศ. 2488 สมัยนายยุทธ จรรย์ยานนท์ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๗ แห่งพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช ๒๔๘๘ ที่ได้กำหนดไว้ว่า “จังหวัดใดมีประชาชนผู้นับถือศาสนาอิสลามจำนวนมากพอสมควร กระทรวงมหาดไทยอาจจัดให้มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด มีหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือแก่คณะกรรมการจังหวัดในกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลามในจังหวัดนั้น คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดประกอบด้วยประธานกรรมการและกรรมการ ซึ่งเป็นอิสลามศาสนิกมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 5 นาย แต่งตั้งและถอดถอนโดยกระทรวงมหาดไทย” ทั้งนี้เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยประการหนึ่ง และเพื่อให้มีสหายคิตต่างๆในจังหวัดได้รับการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นด้วย

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีสำนักงานอยู่ที่ ถนน พังเมือง 5 อำเภอเมือง จังหวัดยะลา 59000 โทรศัพท์หมายเลข (073) 213225

ในปี พ.ศ. 2542 - 2548 จังหวัดยะลามีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดจำนวน 30 คน

ตาราง 6 : รายนามคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลา ประจำปี 2542-2548

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง
----------	-----------	---------

1	นายอิสมาแอ ฮารี	ประธาน
2	นายอับดุลเราะแม เจะแซ	รองประธาน
3	นายมาหะมะรอมือลี กอระ	รองประธาน
4	นายนิมุ มะกาเจ	รองประธาน
5	นายอับดุลฮาเรม ฮีเล	เลขานุการ
6	นายอาร์ฟิน เจะแม	ผช.เลขานุการ
7	นายอับดุลบาชี เจะมะ	เหรียญก
8	นายอาหามะรุษานี มุยุ	เหรียญก
9	นายอาชี แม	เชิญชวนปฏิบัติศาสนกิจ
10	นายมะสอและ วาเค็ง	ประชาสัมพันธ์
11	นายอับดุลละหมาด สะหมะ	ประชาสัมพันธ์
12	สาแปอิง เจะเลง	การเงิน
13	นายแวกาไอ้ะ สาและ	การเงิน

(ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง
14	นายอาแซ เค็ง	กองทุนการกุศล
15	นายมาหะมะนาวี บินหะยีมามะ	กองทุนการกุศล
16	นายรุสดี บาเกาะ	บริหารมัสยิด
17	นายหะยีสะมะแอ อาบูบากา	ฟัตวาอุลามอ
18	นายวันฮามัด โตะอาดัม	ฟัตวาอุลามอ
19	นายฮาซัน หะยีสะอิ	ฟัตวาอุลามอ
20	นายอามะ อิสมาแอ	ฟัตวาอุลามอ
21	นายสะมะแอ แวกือระ	ฟัตวาอุลามอ
22	นายอิบรอเฮม คาเคะ	การศึกษาศาสนาแล้ววัฒนธรรม
23	นายยูโซ๊ะ อาลี	ประสานสัมพันธ์
24	นายเซ็ง คูมีแค	สวัสดิการสังคม
25	นายอาหามะ คูหยง	สวัสดิการสังคม
26	นายแวกูเซ็ง หลงเดวา	อาคารและสถานที่
27	นายอาชีส เบ็ญหวาน	คณะกรรมการที่ปรึกษา

28	นายหมะมัด หะยีสะอิด (เสียชีวิต 19/8/2543)	คณะกรรมการที่ปรึกษา
29	นายอุสมาน ดามาเร้าะ	คณะกรรมการที่ปรึกษา
30	นายไพศาล ยิงสมาน	คณะกรรมการที่ปรึกษา

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลาให้มีคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้จดทะเบียนแล้วคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด” มีจำนวนไม่น้อยกว่า 7 คน ไม่เกิน 15 คน แต่งตั้งและถอดถอนโดยคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด มีหน้าที่จัดการทั่วไป ในกิจการและทรัพย์สินของมัสยิด

คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดประกอบด้วยอิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น เป็นกรรมการ โดยตำแหน่ง อิหม่ามเป็นประธานกรรมการ คอเต็บเป็นรองประธานกรรมการคนที่หนึ่งและบิหลั่น เป็นรองประธานคนที่สอง กรรมการอิสลามประจำมัสยิดนอกจากอิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น ให้อยู่ในตำแหน่งได้คราวละ 4 ปี

กรรมการอิสลามประจำมัสยิดร่วมกับกรรมการอิสลามประจำจังหวัดได้จัดกิจกรรมการส่งเสริมอิสลามศึกษาเบื้องต้นสำหรับเยาวชนของมัสยิด โดยมีสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดและอำเภอเป็นผู้ประสานงาน

ปี 2539 จังหวัดยะลามีศูนย์อบรมศาสนาอิสลามเบื้องต้น (ตาดีกา) ในมัสยิดทั้งหมด 367 แห่ง (Majlis Agama Islam Wilayah Jala, n.d : 11) และได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากภาครัฐเพียง 348 แห่ง ผู้สอน 2,006 คน นักเรียน 29,881 คน 1,390 ห้องเรียน (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดยะลาและสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลา, ม.ป.ป. : 8)

8.3 การศึกษา

ในปีการศึกษา 2541 จังหวัดยะลามีสถาบันการศึกษาทั้งหมด 262 แห่ง 3,169 ห้องเรียน ครู 4,283 คน นักเรียน 91,464 คน แยกตามสังกัดการศึกษา ดังนี้

1. โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 215 แห่ง 2,393 ห้องเรียน ครู 2,834 คน นักเรียน 64,718 คน

2. โรงเรียนสังกัดกรมสามัญ 13 แห่ง 252 ห้องเรียน ครู 613 คน นักเรียน 9,790 คน

3. โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน 15 แห่ง 281 ห้องเรียน ครู 417 คน นักเรียน 10,114 คน

4. โรงเรียนสังกัดการศึกษาส่วนท้องถิ่น 12 แห่ง 198 ห้องเรียน ครู 337 คน นักเรียน 6,064 คน

5. โรงเรียนสังกัดกรมตำรวจ 5 แห่ง 36 ห้องเรียน ครู 43 คน นักเรียน 540 คน

6. กรมฝึกหัดครู 1 แห่ง 6 ห้องเรียน ครู 25 คน นักเรียน 202 คน

7. กรมศาสนา 1 แห่ง 3 ห้องเรียน ครู 14 คน นักเรียน 36 คน

นอกจากนี้ Haji Muhammad al- Haji Mustafa (n.d. : 10) อดีตหัวหน้าฝ่ายเชิญชวนปฏิบัติศาสนกิจประจำคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดยะลา ได้กล่าวว่า จังหวัดยะลามีรูปแบบการศึกษาดังนี้

1. การศึกษาสามัญภาครัฐและเอกชน
2. การศึกษาระบบดั้งเดิม (ปอเนาะ)
3. การศึกษาระบบโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
4. การศึกษาแบบทั่วไปเปิดสอนตามมัสยิด สุเหร่าและอื่นๆ

8.4 การสาธารณสุข

เมื่อสิ้นปี 2541 จังหวัดยะลา มีประชากรรวมทั้งสิ้น 429,501 คน มีโรงพยาบาลรัฐบาล จำนวน 8 แห่ง จำนวน 887 เตียง เจ้าหน้าที่ 558 คน ผู้ป่วย 254,476 คน โรงพยาบาลเอกชนจำนวน 1 แห่ง จำนวน 160 เตียง เจ้าหน้าที่ 16 คน ผู้ป่วย 28,629 คน สถานพยาบาลสถานีอนามัย 78 แห่ง และ คลินิกทุกประเภท 71 แห่ง มีศูนย์อนามัยแม่และเด็กเขต ๕ จังหวัดยะลา ศูนย์วัณโรคเขต ๓ สำนักงานมาลาเรียที่ ๑ และศูนย์ฝึกอบรมการสาธารณสุขภาคใต้

ศูนย์มรรคัสยะลา

1. สถานที่ตั้ง

มรรคัสยะลาตั้งอยู่ที่มัสยิดอัลนุร ม.3 ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา ทางทิศเหนือของอำเภอเมืองยะลา เป็นศูนย์กลางการบริหารที่สำคัญที่สุดของจังหวัดสามชายแดนภาคใต้คือยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ตั้งอยู่ห่างจากเส้นทางรถไฟสายใต้ประมาณ 500 เมตรและทางหลวงหมายเลข 4082 ประมาณ 450 เมตรทางทิศเหนือ และห่างจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 410 ปัตตานี – ยะลา ประมาณ 1 กิโลเมตรทางทิศตะวันออก

2. ประวัติความเป็นมา

เดิมกลุ่มคณะอะฮ์ลุลอิสลามจะใช้มัสยิดกลางยะลาเป็นศูนย์กลางการบริหารและเป็นสถานที่ชุมนุม แต่เนื่องจากมีผู้เข้าร่วมในงานเป็นจำนวนมากพอสมควร ปัญหาความคับแคบของสถานที่จึงเกิดขึ้น แต่ด้วยความช่วยเหลือจากภาครัฐ งานครั้งต่อไปก็ได้จัดขึ้นใน ร.5 พัน 3 ค่ายสิรินธร เมื่อเดือนเมษา 2525 เป็นการแก้ปัญหาชั่วคราว ในที่สุดกลุ่มคณะอะฮ์ลุลอิสลามก็มีความเห็นที่จะมีสถานที่ที่

กว้างใหญ่เป็นของตนเองและเป็นศูนย์กลางการบริหารที่ถาวร ที่สามารถจัดงานชุมนุมพบปะได้
อย่างสะดวก การจัดตั้งศูนย์มรดกยะลาจึงเกิดขึ้น

3. ลักษณะทั่วไป

มรดกยะลาเป็นศูนย์กลางการศึกษาและศาสนาของกลุ่มคณะระดับลิหม ในมรดกสมิ
โรงเรียนที่บรรดาอาจารย์และนักศึกษาประมาณ 500 คน แต่งกายด้วยผ้าโพกหัว ไว้เครา สวมเสื้อสี
ขาว มีอาคารหลังใหญ่ ทางเดิน บ้านพักนักศึกษา บ้านของสมาชิกกลุ่มและครอบครัวที่ประกอบ
อาชีพการค้าขายอยู่รอบๆ มีด่านป้องกันความปลอดภัยทั้งทางเข้าและออก และมีมัสยิดอัล-นุรเป็น
ศูนย์กลาง มัสยิดดังกล่าวมีความจุประมาณ 50,000 คน

4. การบริหารงานคณะฮุ

ศูนย์มรดกยะลามีพื้นที่รับผิดชอบในเขตสามจังหวัดภาคใต้คือ ยะลา ปัตตานี และ
นราธิวาส ซึ่งเป็นเขตหนึ่งในจำนวน 7 เขตการบริหารของกลุ่มคณะระดับลิหมในประเทศไทย มีพื้นที่
10,936.908 ตารางกิโลเมตร ทิศใต้ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดสงขลา ทิศ
ตะวันออกติดกับทะเลจีนด้านอ่าวไทยและทิศตะวันตกติดต่อกับประเทศมาเลเซีย ซึ่งประกอบด้วย
32 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ แยกได้ดังนี้

จังหวัดยะลา มี 7 อำเภอ และ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่

1. อำเภอเมืองยะลา
2. อำเภอยะหา
3. อำเภอรามัน
4. อำเภอบันนังสตา
5. อำเภอเบตง
6. อำเภอธารโต
7. อำเภอกาบัง

8. กิ่งอำเภอกรงปินัง

จังหวัดปัตตานี มี 12 อำเภอ ได้แก่

1. อำเภอเมืองปัตตานี
2. อำเภอโคกโพธิ์
3. อำเภอยะรัง
4. อำเภอมายอ
5. อำเภอปะนาเระ
6. อำเภอยะหริ่ง
7. อำเภอสายบุรี
8. อำเภอหนองจิก
9. อำเภอทุ่งยางแดง
10. อำเภอกะพ้อ
11. อำเภอไม้แก่น
12. อำเภอแม่ลาน

จังหวัดนราธิวาส มี 13 อำเภอ ได้แก่

1. อำเภอเมืองนราธิวาส
2. อำเภอช้าง
3. อำเภอบาเจาะ
4. อำเภอตากใบ
5. อำเภอสุไหงโกลลก
6. อำเภอสุไหงปาดี
7. อำเภอแว้ง
8. อำเภอระแงะ
9. อำเภอรีโอเสา
10. อำเภอศรีสาคร
11. อำเภอจะแนะ
12. อำเภอสุคีริน
13. เจาะไอร้อง

พื้นที่ส่วนใหญ่ของเขตศูนย์มรั้กัสะยะลาเป็นภูเขา ที่ราบมีน้อย อากาศอบอุ่น ฝนค่อนข้างชุกมี 2 ฤดู คือ ฤดูฝนกับฤดูร้อน ฤดูฝนเริ่มแต่เดือนสิงหาคม โดยมีฝนประปรายและจะเริ่มตกชุก ตั้งแต่เดือนตุลาคมไปจนถึงเดือนมกราคม

เขตศูนย์มรั้กัสะยะลามีพลเมืองทั้งหมด 1,690,385 คน (พ.ศ.2542) เป็นประชากรเพศชาย 841,041คน คิดเป็นร้อยละ 49.75%ของประชากรทั้งสิ้นและเป็นประชากรเพศหญิง 849,344 คนคิดเป็นร้อยละ 50.24 %ของประชากรทั้งสิ้น ในจำนวนนี้มีประมาณร้อยละ 75 % นับถือศาสนาอิสลาม นอกนั้นนับถือศาสนาพุทธ คริสต์ และอื่นๆ ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามจะพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน อาชีพของพลเมืองมีการเพาะปลูก การทำสวนยางพารา การประมง การทำสวนผลไม้ และการค้าขาย

ตาราง 9 : แสดงจำนวนพื้นที่ ประชากรของแต่ละจังหวัด พ.ศ.2542

จังหวัด	พื้นที่ ตร.กม.	จำนวนพลเมือง		
		ชาย	หญิง	รวม
ยะลา	4,521.078	216,164	213,337	429,501
ปัตตานี	1,940.4	294,383	304,267	598,650
นราธิวาส	4,475.430	330,494	331,740	662,234
รวม	10,936.908	841,041	849,344	1,690,385

ข้อมูลบางประการที่น่าสนใจในเขตศูนย์มรกตยะลา				
จังหวัด	ยะลา	ปัตตานี	นราธิวาส	รวม
รายการข้อมูล				
<u>ด้านการปกครอง</u>				
อำเภอ	7	12	13	32
กิ่งอำเภอ	1	-	-	1
ตำบล	58	115	77	250
หมู่บ้าน	333	627	537	1,497
เทศบาล	2	2	2	6
สุขาภิบาล	6	12	12	28
บ้าน	96,681	119,269	132,514	348,464
<u>ด้านศาสนา</u>				
1.ศาสนาพุทธ				
วัด	38	81	61	180
สำนักสงฆ์	11	6	17	34
ภิกษุ	344	580	468	1,392
สามเณร	79	147	8	234
2.ศาสนาอิสลาม				
มัสยิด	358	586	523	1,467
3.ศาสนาคริสต์				
วัดศาสนาคริสต์	3	3	4	10
<u>โรงเรียนและนักเรียน</u>				
สังกัดกรมสามัญศึกษา	252	17	401	670
สังกัด สนง.คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ	2,393	328	3,775	6,496
สังกัด สนง.คณะกรรมการการศึกษาเอกชน	281	55	705	1,041
สังกัด สนง.การศึกษาท้องถิ่น	198	11	198	407
อื่นๆ	45	5	37	87
นักเรียน	91,464	140,114	152,420	383,998

อภิธานศัพท์

กียามะฮฺ	: วันพื้ขึ้น
กุรอาน, อัลดุรอาน	:
คัมภีร์ของอัลลอฮฺที่ประทานให้แก่ท่านศาสนทูตมุฮัมมัด(คืออัลลิลลอฮฺฮุอะลัยฮิวะซัลลัม)	
กุบูร	: สุสาน
กุฟุร	: การปฏิเสธหลักธรรมอิสลาม
เคาะลีฟะฮฺ	: ผู้นำ, ผู้ปกครองมุสลิม
ฆัสต์	: พบปะเชิญชวน
ชะรีอะฮฺ	: บัญญัติศาสนา
เซค	: ผู้อาวุโส, ผู้นำศาสนา
ไซฎอน	: ชาตาน, มารร้าย
ซอลาวัต	: การขอพรให้กับท่านศาสนทูต
ซิกิร	: การรำลึก
ซีรอด	: สะพานที่ทอดผ่านนรก
ซุนนะฮฺ	: แนวทางปฏิบัติหรือแบบอย่างของท่านศาสนทูตมุฮัมมัด (คืออัลลิลลอฮฺฮุอะลัยฮิวะซัลลัม)และการยอมรับของท่าน
ญิน	: บ่าวของอัลลอฮฺประเภทหนึ่งที่ถูกสร้างจากไฟ
ญีฮาด	: การทำสงครามในหนทางของอัลลอฮฺ
ดีน	: ศาสนา
คุนยา	: โลกนี้
คูอา	: คำขอพร
ตอริเคาะฮฺ	: แนวทางการดำเนินชีวิต
ตะดับบур	: พินิจพิจารณา
ตะฟักกูร	: ไตร่ตรอง
ตะลีม	: การอบรมให้ความรู้, การสอน
ตะเสาวูร	: ไคร่ครวญ
ตะอารูฟ	: แนะนำ

ดับสิ้น	: การเผยแพร่
ดัสเบียะฮ์	: การกล่าวคำสัจดีต่ออัลลอฮ์
ดาบีอิน	: ชนิดจากสมัยเศาะฮาบะฮ์
ดีลาวะฮ์	: อ่านอัลกุรอาน
นบี	: ศาสดาแห่งอัลลอฮ์
นัฟซุ	: ตัณหา
บะกออู	: ความคงอยู่
บายาน	: การบรรยายธรรม
พะกีร	: ผู้ขัดสน
มลาอิกะฮ์	: บ่าวของอัลลอฮ์ที่ถูกสร้างจากรัศมี
มะรีฟะฮ์	: ความรู้แจ้ง
มะฮ์ซารุ	: สถานที่ชุมนุมในวันพิพากษา
มัคลุก	: สิ่งถูกสร้าง
มัฆริบ	: เวลาหมดตอนย่ำค่ำ
มัฆซุบ	: บุคคลที่ประทับใจ
มัชฮับ	: สำนักนิติศาสตร์อิสลาม
มัสยิด	: สถานที่ประกอบละหมาด
มุสลิม	: ผู้ศรัทธาในศาสนาอิสลาม
มุฮัมมัด	: ชื่อศาสนทูตคนสุดท้ายขององค์อัลลอฮ์
มูรอกอบะฮ์	: เพลงเล็งด้วยการตั้งสมาธิ
ยากิน	: ความมั่นใจในอัลลอฮ์
ยามาอะฮ์	: หมู่คณะ
โยร์	: การชุมนุม
รอซูล	: ท่านศาสนทูต
ริชกี	: สิ่งประทานจากพระองค์อัลลอฮ์
รูฮาบา	: คนนำทาง
วะลียุลลอฮ์	: ผู้ที่อัลลอฮ์ทรงรักด้วยสาเหตุของความภักดีและปฏิบัติ
วะฮยู	: วิวรณ์
เศาะฮาบะฮ์	: ผู้ที่มีชีวิตอยู่ในสมัยท่านศาสนทูตและได้ศรัทธาต่อท่าน

หะดีษ, อัลหะดีษ	: บันทึกรายงานที่พาดพิงโอวาท การกระทำ การยอมรับ จากท่านนบี
หะรอม	: ซื่อห้าม
อะกีดะฮ์	: ความเชื่อ
อะมีร	: ผู้นำ, หัวหน้า
อัลลอฮ์	: พระนามของพระเป็นเจ้า
อัศร	: เวลาเย็น, ละครยามเย็น
อาคีเราะฮ์	: โลกหน้า, วาระสุดท้าย, วันแห่งการชำระ
อาดับ	: วินัย
อายะฮ์	: โองการ
อิกลาศ	: ความบริสุทธิ์ใจ
อิบาดะฮ์	: ปฏิบัติศาสนกิจ, การเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์
อิลฮาม	: การคลใจ
อิสติฆฟารุ	: ขออภัยโทษ
อิหม่าน	: ศรัทธา
อูลามาอ์	: นักปราชญ์มุสลิม, นักวิชาการอิสลาม
ฮารอม	: สิ่งต้องห้าม